

NJEMAČKA SOCIJALNA DEMOKRACIJA PREMA NACIONALNOM
PITANJU POSLIJE 1933.

Nacionalno pitanje dobilo je za njemačku socijaldemokraciju naročit interes poslije 1933, kada je Hitler došao na vlast, a njezina djelatnost je bila zabranjena. Nakon odlaska brojnoga rukovodećeg članstva u inozemstvo, stranačka je emigracija postavila nacionalno pitanje u prvi plan svojih razmatranja. Vodstvo je to pitanje podvrglo preispitivanju u sklopu revizije svega svoga dotadašnjeg ideološkog i političkog stanovišta, jer je smatralo, da odnos stranke prema nacionalnom pitanju u periodu vajmarske republike nije bio pravilan ni teoretski ni praktično i da je zbog toga došlo 1933 do političkog sloma.

Poznavanje odnosa jedne tako značajne stranke prema tako važnom problemu ne otvara samo veće mogućnosti u šire sagledanje historijskih griješaka u njenom ideološkom i političkom razvoju, nego stvara također uvjete, da se u mnogočem lakše shvati i položaj ove aktivne političke stranke u suvremenom životu Zapadne Njemačke. Doduše, nije zadatak ovog priloga da ispita, koliko je možda korigirano gledište stranke utjecalo na njezino današnje držanje, nego da to pitanje osvijetli u razvoju stranke od 1933 do 1939, prema prikazu dra Ericha *Matthiasa* u radu: *Socialdemokratie und Nation*, Stuttgart 1952.

U raspravama s drom *Matthiasom* prilikom susreta njemačke i naše delegacije o pitanju ujedinjavanja stanovišta u našim i njemačkim udžbenicima, stekao sam uvjerenje, da je današnje stanovište njegovo i njegovih drugova u nacionalnom pitanju prilično blisko onome, koje je socijalna demokracija izgradila u emigraciji poslije 1933. Iz toga bi se dalo zaključiti, da je gledište izraženo u emigraciji teoretski još i danas u redovima socijalne demokracije aktuelno.

Brojna socijaldemokratska literatura ulazi u tretiranje nacionalnog pitanja na taj način, što prvenstveno pristupa teoretskom razrađivanju pojma nacije. Prvput je to urađeno u ilegalnom organu SPD, »Socijalističkoj akciji«, od 17. XII. 1933. Ondje je istaknuto, da naciju sačinjavaju ljudi slobodne volje, koji na osnovu historijske i društvene situacije žele da joj pripadaju. Za razliku od naroda, koji je star koliko i čovječanstvo, nacija se javlja u velikim oslobodilačkim revolucijama novog vremena. Konkretno se pojava nacije povezuje s Francuskom revolucijom i nacionalnom državom. »Revolucionarna ideja nacije bila je ideja o jedinstvu naroda i države, ideja samoupravljanja naroda, ideja o državi, u kojoj će narod upravljati.« Nacija se pojavila na unutrašnjem frontu narodne borbe za slobodu i kao takva pobudila je osjećanje demokratičnosti. Na Francusku se ukazuje kao na klasičnu naciju i nacionalnu državu. Francuska nacija je zahvatila sve obespravljene i potlačene slojeve, koji su se našli na zajedničkom frontu protiv tiranije privilegiranih staleža staroga feudalnog sistema. Iz te borbe za ljudska prava ponikao je duh slobode, koji je razvio golemu energiju u obrani zemlje. (G. *Decker*, *Revolte und Revolution*, Karlsruhe 1934.)

Shvaćanje pojma nacije produbljuje se usporedbom pojma naroda i nacije i utvrđuje, da je nacija prema narodu viši stepen nacionalnog razvitka vezan uz određene historijske uvjete. Odlučnu ulogu odigralo je pritom oslobođenje od potpune podjarmljenosti državnom i društvenom sistemu starog poretka, što se izvršilo kroz epohu građanskih revolucija. Narod kao prirodno i historijsko jedinstvo nosi oznake »političke nezrelosti«. Političko i socijalno oslobođenje ljudi stvara političku svijest u masama i demokratizira njihovo nacionalno osjećanje. Tako se narod

diže do nacije kroz akt samosvjesnog bitka. Pravi konstitutivni elementi nacije nisu objektivne oznake, po kojima se jedan narod razlikuje od drugoga, već subjektivna volja o zajedničkoj pripadnosti i učešću svih u političkoj odgovornosti. Pravo na samoodređenje znači u prvom redu narodni suverenitet i unutrašnju slobodu. Slobođa prema vani, nacionalna autonomija samo je korelat unutrašnje slobode. Takav pojam nacije uključuje u sebi nužno i ideal političke demokracije. (Decker, sp. dj., str. 9.)

Takvo shvaćanje pojma nacije i demokracije odgovara, prema Matthiasu, ideološkoj tradiciji njemačke socijalne demokracije, njenom duhovnom porijeklu iz vremena predmartovske demokracije i ukorijenjenosti u evropskom političkom humanizmu. Njemačka demokracija — prema njegovu daljnjem izlaganju — nikla je na tlu zapadnoevropske nacionalne ideje, ali zbog specifičnih njemačkih historijskih uvjeta nedostajalo joj je to, da se demokratski ideal slobode poveže u svom konkretnom izrazu s njemačkom nacionalnom državom. Ostvarenje toga zadatka pripalo bi socijalnoj demokraciji (str. 295).

Unatoč tome što se postanak nacije društveno-historijski odnosno vremenski ispravno shvaća, što se u određivanju odnosa između naroda i nacije osjeća izvjesno nijansiranjem i potreba da se pojmovi nacije i nacionalne države najuže povežu, ipak to shvaćanje nacije nije u svom osnovu u skladu s našim učenjem o naciji. Nacija dobiva prema tom shvaćanju pretežno moralno-duhovni karakter, koji je vezan uz nastajanje određenih historijskih pojava, kao što su buržoaske revolucije, ali se u naciji kao »zajedničkoj volji« ne gleda određeni društveno-ekonomski produkt. Shvaćanje socijalne demokracije bliže je poznatom njemačkom shvaćanju o naciji kao duhovnom autonomnom realitetu, kao stanju svijesti na određenom stepenu historijskog razvoja, ali ne stanju svijesti koje je uvjetovano ekonomsko-teritorijalnim, jezičnim i kulturnim jedinstvom kapitalističke proizvodnje. Nacija kao subjektivno stanje svijesti shvaćena je autonomno i nezavisno od objektivne društveno-ekonomske stvarnosti. Takav pojmovni način shvaćanja nacije karakterističan je za njemačku svijest, jer se nacija kod Nijemaca — zbog relativno nedovoljno razvijenih ekonomsko-društvenih uvjeta — izgrađivala prije svega pojmovno, a ne konkretno-historijski.

Neosporna je činjenica, da je nacija kao nov društveni produkt tražila i svoj adekvatni državni, pravno-politički oblik, koji bi odgovarao uspostavljanju novih kapitalističkih produkcionih odnosa, i to je njemačka nacija dobila izgradnjom moderne buržoaske države.

Nacija, izražena u razvoju političke svijesti, spaja se kod socijalne demokracije s političkim humanizmom. On vidi socijalističku svijest u regeneraciji političkog humanizma, po kojem socijalizam kao radnički pokret postaje, nacionalno i internacionalno, legitimni nasljednik buržoaskih revolucija u dvojakom smislu: s jedne strane kao čuvar duhovnih, političkih, materijalnih i kulturnih tradicija Zapada, individualne i demokratske slobode (njegova konzervativna strana), a s druge kao borac za novu Evropu, čije će političko i ekonomsko ujednačivanje omogućiti slobodan razvitak svima individuima i nacijama (njegova revolucionarna strana). Iz demokracije kao političke forme nema izlaza. U novom odnosu prema čovjeku akcentuiran je više praktično-patetički, a manje ekonomski momenat (Matthias, s. 251 i d.).

U takvom postavljanju problema došla je do punog izražaja osnovna koncepcija revizionizma odnosno socijalreformizma: učenje o evolutivnom razvitku, t. j. razvitku kao postepenom kvantitativnom mijenjanju, a odbačena je teorija revolucije i dik-

tatura proletarijata. Individualna sloboda kao najviša vrijednost političkog humanizma shvaćena je u buržoaskim okvirima i na buržoaski način, i drugi najjači izraz toga humanizma, politička demokracija, također je shvaćena isključivo u smislu buržoasko-liberalnog parlamentarizma.

Socijaldemokracija kao društveni produkt imperijalističkog perioda, regrutirana iz sitnoburžoaskih i radničko-aristokratskih društvenih slojeva, izgradila je svoje odgovarajuće ideološke i političke kategorije, koje su trebale održati radnički pokret u okvirima buržoaskog poretka upravo tada, kada je on, tom poretku postao opasan i kada ga je počeo revolucionarno mijenjati. Odatle historijska uvjetovanost revizionizma kao zahtjeva za ukidanjem klasne borbe.

S političkim humanizmom kao izrazom nacionalne svijesti, emigrantska socijaldemokratska literatura povezuje nadalje nov odnos prema čovjeku. Prema socijalnoj demokraciji, nacionalna svijest ne ispoljava se samo u političkom humanizmu, nego i u novom odnosu prema čovjeku. Taj nov odnos prema čovjeku počiva navodno na novootkrivenoj historijskoj prirodi čovjeka. Na izgradnju političke svijesti — prema tom shvaćanju — utječu raznovrsni faktori. Diskusija se koncentrira na pitanje, koji položaj u svijesti historijske ličnosti zauzima nacionalna, a koji klasna pripadnost. Općenit je odgovor na to pitanje, da se ekonomski klasni interesi precjenjuju, a nacionalni emocionalno-iracionalni podcjenjuju ili uopće ne zapažaju. Otto Friedländer (Individuum, Klasse und Nation, Offenbach, 1947, prvobitno izašla 1943 na švedskom jeziku) kaže, da je doživljaj nacije jači, jer nacija više zahvaća cjelinu svijesti, negoli socijalna klasa. Nacija je potpun životni krug, a klasa samo njegov segment, čije je značenje u svijesti premoćno, kada je nacija iznutra razriivena ili kada se socijalno osjeća zavisnom.

Praktični humanizam — izražen u prilagodivanju postojećoj historijskoj situaciji, u spoznavanju historijske nužnosti i u nastojanju za optimalnim dostignućem — ima poseban odnos prema naciji. On odbacuje klasno stanovište socijalističkog pokreta, a pojam klasne borbe svodi na borbu za rukovodstvo nacije (Matthias, str. 248).

Produbljujući tako nacionalni problem, socijaldemokratska emigracija smatra, da je otkrila nešto novo u utvrđivanju historičnosti ljudske prirode. Međutim, historičnost čovjeka nije ništa novo. To je osnov marksizma, samo s tom razlikom, da je za marksizam čovjek društveno i radno biće i da je svijest toga čovjeka upravo produkt njegova društvenog rada i produkcionih odnosa, a ne nekakva samostalnog i autonomnog razvitka. Isticanjem emocionalnog stanja kao posebnog stanja svijesti, socijaldemokracija nastoji stvoriti jači psihološki osnov za dominirajuće nacionalno osjećanje u ljudskoj svijesti i potisnuti u zasjenak klasnu svijest. Ona pritom pušta iz vida, da su i emocionalna stanja društva produkt i reagiranja na određene društvene odnose, a nikakve apsolutne i izvandruštvene kategorije ljudske svijesti.

Nacija je doista osjećanje jedinstva, psihičko jedinstvo, ali činjenica zajedničke psihičke konstitucije ne isključuje postojanje klasa unutar nacije. Lenjin je kazao, da u svakoj naciji postoje dvije nacije, a kad je to kazao, onda je mislio na postojanje klasa u svakoj naciji. Sama nacija ima uvijek neki društveni sadržaj, jer je nastanak nacije i nacionalnih pokreta povezan s nastankom određenih društvenih klasa. Nacionalni pokreti javljaju se tada, kad u procesu uspostavljanja buržoaskih produkcionih odnosa buržoazija nastoji da stekne i svoj adekvatni državni oblik. Kada se upotrebljava formula nacije, onda se u društvenom smislu ništa ne određuje. Ne kaže se, koje su klase vodeće i odlučujuće, ma da one kao takve u njoj postoje. Mi znamo, da je u periodu klasičnih nacionalnih pokreta hegemon društva

buržoaska klasa, oko koje se okupljaju svi ugnjeteni elementi, a u današnjem periodu preuzima u nacionalnim pokretima glavnu ulogu proletarijat, koji kao vodeći elemenat nastoji da preko nacionalnih pokreta ostvari i svoje socijalne težnje.

Kao politički hegemon nacionalnih pokreta, kao reprezentant nacije u jedno određeno vrijeme, buržoazija nastoji da politički zakoči klasnu diferencijaciju u okviru nacije i da šire mase i dalje zadrži oko sebe. Puštajući u njih svoje korijenje, ona sprečava razvijanje svijesti o suprotnosti interesa između nje i narodnih masa (B. Zihlerl, *Dijalektički i historijski materijalizam*, str. 378). Ta postavka ima značenje naročito za područje Njemačke i za tendencije njezine socijaldemokracije. Prema Zihlerlovu mišljenju, odnos nacije i klase jest odnos sadržaja i forme: nacija je forma, a klasa njena društvena sadržina (str. 439).

Prema tome, socijaldemokracija smatra naciju proizvodom autonomne svijesti, svodi je na stanje političke zrelosti, politički humanizam i demokraciju, kao izraze te svijesti i na prevladavanje iracionalnih strana u svijesti nad socijalnim, što u krajnjoj liniji znači neshvaćanje nacije kao društveno-ekonomske kategorije određenoga historijskog razdoblja, klasno uvjetovane i sa svim obilježjima klasnih sukoba i njihovih rezultata.

S pozicija političkog humanizma njemački narod nije još za socijaldemokraciju nacija. Ona tek čeka na svoje ostvarenje. Općenito je uvjerenje socijalista, da će to njemački narod postati, kad u njemu dozrije osjećaj pune odgovornosti za svoju sudbinu i kad izvrši svoj demokratski preobražaj. Zadatak je radničkog pokreta kao socijalnog nosioca nacije, da nakon sloma njemačke buržoaske revolucije dovede građansku revoluciju do kraja. Kao nacionalna označava se ona politika, koja ide za demokratiziranjem njemačkog naroda, u čem se nije uspjelo ni 1848 ni 1918. Pritom se, dakako, misli isključivo na sistem buržoaske demokracije.

Argumentacija za stanovište, da njemački narod nije nacija, jest upravo »nedostatak demokratske revolucije«. To je utjecalo na njemački narod, prema shvaćanju emigracije, da je politički ostao nezreo i da nije mogao postati nacija u zapadno-evropskom smislu. U Njemačkoj je izostala borba protiv staroga feudalnog poretka i zametak bi se nacije mogao naći samo u godinama prije 1848 (Arthur Rosenberg, *Demokratie und Socialismus*, str. 111).

U toj se emigrantskoj literaturi ne obrađuje problem, zašto njemački narod nije izvršio svoje ujedinjenje na buržoasko-demokratski način, ali je zato sva pažnja obraćena osnutku Bismarckova carstva. Misli se, da je upravo od toga vremena Njemačka izgubila unutrašnji kontakt za Zapadom. Pobjede pruske vojske 1864, 1866 i 1870/71 zapečatile su sudbinu liberalne buržoazije, pa Rosenberg drži, da je upravo Bismarck slomio kičmu njemačkoj buržoaziji (*Der Faschismus und Massenbewegung*, Karlsbad 1934., str. 49). Jedinstvo i sloboda, sadržaj demokracije, našli su se u protivrječnosti s načinom, na koji je njemački narod postigao svoje ujedinjenje (Rosenberg, *Demokratie und Socialismus*, str. 207). *P. Sering* objašnjava, da prusko-njemačko carstvo nije plod nacionalne revolucije, nego vojničkih pobjeda; ono nije produkt nacije, »nego je nacija sama produkt snažne državne ekspanzije« (*Historische Voraussetzungen des Deutschen Nationalsozialismus*, *Zeitschrift für Socialismus*, dalje ZFS 1936, str. 964).

Prema shvaćanju Georga Deckera, pruski duh prozeo je carsku Njemačku; njemačkom narodu oduzet je osjećaj odgovornosti za njegovu historiju. On je ostao bez velikih revolucionarnih tradicija kao što su ih imale Francuska i Engleska. Usporok oktroiranom općem pravu glasa i porastu radničkog pokreta, on je sačuavao

karakter »podaničkog naroda« (Socialistische Revolution, ZFS, Okt. 1933). U istom se smislu izjašnjava i Thomas Mann (Deutschland und die Deutschen, Stockholm 1947).

Nacija, koja, prema Seringu, nije mogla shvatiti državu kao svoj produkt, mogla je svoju svijest razviti samo kroz kult državne sile. »Car i vojska postali su simboli nacije«, ali ne vojska kao »naoružani narod«, već kao otuđeni dio naroda (ZFS, 1936, str. 965). Takva nacionalna svijest, koja je počivala na obožavanju državne sile i ugnjetavanju većeg dijela naroda, nije mogla zahvatiti cijeli narod. Politički predstavnici naroda smatrali su se državnim neprijateljima i anacionalnim elementima. Stranke nisu nastupale kao zaštitnice interesa cjeline; one su bile shvaćene kao državi »vjerne« ili »neprijateljske« (isto, str. 967). I drugi, kao Curt Geyer, smatraju, da nacionalno osjećanje nije izraslo iz naroda, već se proširilo odozgo, i da zbog toga nosi konzervativno-reakcionarni karakter.

Socijaldemokratska emigracija smatra, da ni radnički pokret nije mogao izbjeći strukturne osobine carske Njemačke. Velike unutrašnje suprotnosti onemogućavale su s jedne strane izgradnju jedinstvene nacionalne svijesti, a s druge strane su snaga državnog aparata, vanjski prestiž, ekonomski uspon i prisustvo konstitucionalnog sistema onemogućavali razvoj revolucionarnih snaga. Opozicija je pokazivala tendenciju, da se ukloni u postojeće državne okvire. Radnički pokret — ma da je bio izvan službene nacije — nikad se nije borio za vlast, već se prepuštao stihijskom razvitku (Sering, o. c., str. 1109).

Rudolf Hilferding misli, da je stranka zazirala od postavljanja konačnih socijalističkih ciljeva i da se marksizam u svakoj njemačkoj glavi pretvarao u »bismarksizam« (ZFS, 1934, str. 147)! Prema A. Rosenbergu marksistička teorija bila je sredstvo, da bi se pokret samo ideološki razlikovao od buržoazije, ali praktično se socijaldemokracija mirila s egzistencijom carstva i kapitalističkog poretka kao s neuništivim realitetima (Geschichte der deutschen Republik, strana 16). Decker smatra, da je socijalna demokracija na jednoj strani podcjenjivala dnevnu borbu za prava i slobodu u borbi protiv prusizma, a na drugoj se strani prepuštala iluziji, da vrijeme radi za nju. Međutim, socijaldemokracija nije kriva, što joj je nedostajao osnov svake prave demokracije: svijesni narod (Decker, o. c., str. 26).

Sve su te izjave svjedočanstva više neke eshatološke, a manje političke ideologije. Odogovorna politička akcija odgadala se u neizvjesnost i nije nikada mogla ni ideološki izaći izvan liberalno-buržoaskih okvira, u koje se upravo i smjestila socijaldemokratska praksa i teorija. U svijetlu vlastite kritike, predratna socijaldemokracija dobila je karakter nerevolucionarnog pokreta i izgled tipične stranke carske Njemačke.

U dosljednosti svojih pogrešnih postavljanja pitanja nacije, njemačka socijaldemokratska emigracija previđa jedan osnovni momenat: da je nacionalno ujedinjenje Njemačke izvršeno — iako u odsustvu buržoaske revolucije — na specifičan način. Ujedinjenje — bit nacionalnog procesa — izvršeno je ovdje na poznati kompromisni način između feudalaca i buržoazije, međudržavnim savezima, parlamentarnim posredstvom i ratovima. Taj je proces imao i dulji put nego revolucija. On nije razbaštinio feudalnu klasu, zbog čega on ni nije buržoasko-demokratska revolucija, jer je upravo i obavljen pod vodstvom te klase i odozgo, da se izbjegne njegovu rješavanje odozdo. Zbog nerješениh zadataka buržoasko-demokratske revolucije, što treba razlikovati od nacionalne revolucije na unutrašnjem frontu, vladajuća klasa je usmjerila mase u pravcu agresije na susjedne nacije. Svoje agresivne osobine — karakteristične za razvijeni feudalno-buržoaski spreg — vladajuća klasa

prenosila je na cijelu naciju. »Pečat psihičkoj fizionomiji nacije davale su uvijek klase, koje su imale u svojim rukama njenu sudbinu... Na psihičku konstituciju nacije utječe vjekovna historija... način na koji je jedan narod sprovodio svoju buržoasku demokratsku revoluciju, razvitak u doba kapitalizma« (Ziherl, o. c., str. 503 i 504).

Sama socijaldemokracija, kao historijska činjenica, jak je dokaz za utjecaj, koji je vladajuća klasa u Njemačkoj izvršila na mase. Na nacionalnu osjetljivost, čiji je sprovodnik bila i sama socijalna demokracija, utjecalo je svakako i to, da je nacionalno ujedinjenje, u odnosu na druge velike narode, izvršeno sa znatnim zakašnjenjem, t. j. kad su u nacionalnim okvirima već počele prevladavati socijalne tendencije.

Najveći doprinos dala je emigrantska literatura u kritici novembarske revolucije 1918 g. Rosenberg ističe, da je socijalna demokracija zazirala od svakog preobražaja društvenog života. Osim svrgnuća dinastije nije ona tada ništa više učinila; u središtu njenog interesa bilo je izborno pravo i socijalna skrb. Pasivnost vlade objašnjava on nezrelošću i nedovoljnim političkim iskustvom, kao i nesposobnošću da postigne jedinstvo radničkog pokreta (Rosenberg, *Geschichte der deutschen Revolution*, str. 32—47). T. zv. Revolucionarni socijalisti ili platformisti optužuju za neuspjeh u novembarskim danima pogrešnu reformističku ideologiju. Reformizam je trebao do kraja dovesti građansku revoluciju (Decker, o. c., str. 27, ZFS, sept./okt. 1934, str. 306). Sering ne svodi toliko ograničenost stranke na nedostatak svakoga revolucionarnog cilja, koliko na nesposobnost, da se angažira u borbi za neposredne socijalističke zadatke. Za revoluciju je bilo odlučno to, što se ona izvršila u uvjetima visoko razvijene industrije, uprave i vojske. Mase se više nisu dale povezati uz stranku u okvirima buržoaske države (Sering, o. c., str. 968).

Jedna grupa socijaldemokrata (Braun i Stampfer) stoji na stanovištu, da je socijalna demokracija vodila jedinu moguću nacionalnu politiku u poraženoj zemlji i u teškoj privrednoj situaciji. Ova je grupa ostala u starim oblicima mišljenja i nije znala izgraditi svoje stanovište ni prema državi ni prema naciji. Ona doduše priznaje, da socijalna demokracija nije znala armiju prožeti republikanskim duhom, i da je raskorak između ultrapacifističkog zanesenjaštva i realne politike doprinio tome, da mase — kako oni kažu — nisu mogle svladati svoju sklonost prema marksizmu lijeve i antirepublikanizmu desne nacionalne opozicije. Pod jedino mogućom nacionalnom politikom Stampfer shvaća politiku, koju je stranka vodila 1914 u pogledu postavljanja ratnih ciljeva, u njezinu držanju za vrijeme revolucije i u prvim godinama republike, u pomaganju Stresemanna, toleriranja Brüninga i ponovnom izboru Hindenburga za predsjednika. Stojeći na tlu ustavnosti, ona je odbijala svaki rizik i s lijeva i s desna (*Stampfer, Die ersten 14 Jahre der deutschen Republik*, str. 521).

Rosenberg naprotiv svodi svoju kritiku na tri osnovne točke:

1. Republičke snage nisu izvršile preobražaj i državnog i privrednog života. Vođe su »cijenile mir i red iznad svega«. Srednji slojevi su ostali nezadovoljeni, jer se nisu izvršili veći zahvati (eksproprijacija velikih posjeda i rudnika).

2. Nije bilo jasne linije u vanjskoj politici. Ona je vođena jednako pacifistički prema svim silama. Ništa se nije učinilo na osnivanju nacionalnog fronta.

3. Republičke stranke, napose SPD, nisu imale ispravno stanovište prema nacionalnom pitanju, koje je zbog versajskog mira postajalo sve važnije. Socijalna demokracija trebala je u tom pitanju ostati na svojim pozicijama iz 1914—1918. Vlada

nije ništa učinila da raširi istinu o krivici vladajuće klase za rat niti je vojničke tradicije iskoristila za sebe (Rosenberg, *Geschichte der deutschen Republik*, strana 96—128).

Međutim, socijaldemokracija nije mogla ni 1918 prekoračiti svoju sjenu. Dosljedna buržoasko-liberalnom karakteru svoga vodstva, ona je napustila interese masa već u periodu rata i stupila na put nacionalšovinizma. Poslije rata učinila je sve da spasi buržoaziju, stupa u borbu sa spartakovcima i lijevim krilom nezavisnih, odbacuje energično sovjete kao revolucionarne organe vlasti i bori se za saziv konstituante, dakle buržoasku demokraciju. U cilju spasavanja kapitalističkog sistema, stupa u odnose sa zapadnom buržoazijom u borbi protiv revolucije u zemlji i izvan nje. To je stranka, koja je u velikim danima krize, povoljnim za revolucionarne akcije, pala na pozicije ne samo nacionalne, nego čak izrazito nacionalističke stranke.

Način, kako se u emigrantskim publikacijama tretira razdoblje ekonomske krize, pokazuje, kako socijaldemokracija ne može izaći iz svojih starih dogmatičkih i ukrućenih shvaćanja. Za taj mentalitet upravo je karakteristično mišljenje Schiffovo. On drži, da je kapitalizam kriv za krizu i da se socijaldemokracija nije mogla protiv nje boriti (ZFS, juni 1934, str. 297). Socijalna demokracija nije vjerovala, da su kapitalističke krize upravo krize samog sistema, koje treba iskoristiti u revolucionarne ciljeve. Otto Wels izjavljuje na pariškoj socijaldemokratskoj konferenciji, da je stranka bila pod većim pritiskom »sila prilika«, nego bilo koja druga stranka. Ona je bila objekt, a ne subjekt razvitka (Internation. Information, br. 44, august 1933, str. 446).

Shvaćanja o »silama prilika«, o »objektu razvitka« karakteristična su za anti-revolucionarni kvijetizam, za raskorak između revolucionarnih riječi i antirevolucionarnih djela.

Kautsky je u njemačkom slomu gledao »elementarnu pojavu«, neku vrstu katastrofe u prirodi. Ekonomski uvjeti djeluju snagom prirodnih zakona. Volja boraca je nemoguća, poslije svakog perioda revolucije slijedi period reakcije. Proletarijat nije — po njegovu shvaćanju — potisnut u pozadinu zbog pogrešne ideologije, nego zbog »sila prilika«.

Revolucionarni socijalisti vide upravo uzrok katastrofe u pogrešnoj reformističkoj ideologiji, koja je odbacila revolucionarnu ideju socijalizma. Ideologija je kriva, što se period masovnih uništavanja egzistencije, deklasiranja i proletarizacije pretvorio u period masovnog jačanja reakcije (ZFS, sep./Okt. 1934).

Ideologija, prema Kautskom, ne može ništa drugo učiniti, nego objasniti nužnost razvoja prilika i utjecati na proletarijat, da se prilagodi svakoj mogućoj situaciji, a prema mišljenju revolucionarnih socijalista proletarijat može s pomoću pravilne ideologije diktirati razvoj zakonitosti. Tu se vidi pogrešno reformističko odvajanje svijesti od ekonomsko-društvenog bića, raskidanje dialektičkog jedinstva između objektivnog i subjektivnog faktora u historijskom procesu.

Rosenberg smatra, da je smrt republike nastupila već 1930, kad je obustavljena borba protiv ustavne diktature (izvanrednih ovlaštenja predsjednika). On smatra, da su mase počele pod utjecajem socijaldemokratske politike manevrirati. Isto su činili i stranački i sindikalni funkcioneri. Stranka nije vidjela moćni talas revolucije i kontrarevolucije, koji se upravo sručivao na nju. Paul Lewi, vođa lijevog krila, jedini je bio za klasnu borbu. Rosenberg baca istu krivicu i na KPD, što predstavlja poseban problem (Rosenberg, o. c., str. 228).

Matthias je uvjeren, da ni Rosenberg nije tu borbu shvaćao kao klasnu diktaturu, već kao borbu za vodstvo nacije. Pritom se oslanja na samog Rosenberga, koji

kaže, da su u Njemačkoj 1929—30 postojali svi uvjeti za jednu veliku narodnu revoluciju i da je ona trebala spriječiti, da mase ne padnu u naručje kontrarevolucije. Stampfer vidi u socijalnoj demokraciji stranku mirnog razvoja, čija se politika sastojala u održavanju reda i mira. Njena se djelatnost odvijala u uvjetima državnog legaliteta i kapitalističke privrede. Ona je zastupala radnike »u uvjetima postojećeg poretka« i nikada nije shvaćala, da je socijalizam akutan ekonomski problem, za koji nije imala rješenja.

Matthias, historičar socijaldemokracije toga vremena, smatra najzad, da je slom uslijedio 1933 upravo zbog toga, što je radnički pokret u tom momentu »nacionalno« zatajio. Po njegovu shvaćanju je to kod jedne i druge struje socijaldemokracije bio slom jednog mentaliteta kao ideološke doktrine, ali da se kod emigracije mogu ipak nazrijeti obrisi neke nove orijentacije: pokret mora postati središte nacionalne obnove, nacionalnom osjećanju treba priznati punu vrijednost, industrijski proletarijat ne može biti jedini predstavnik nacionalnog interesa, već to moraju biti svi, koji su za promjenu društvene strukture, ali radnička klasa kao socijalni predstavnik nacije treba da održi odlučujući utjecaj na oblikovanje budućnosti, a klasna borba treba da znači socijalni pokret za vodstvo naroda i preoblikovanje njegova nacionalnog života (Matthias, o. c., str. 81, 87 i 246).

U osnovu nove koncepcije ostala su stara shvaćanja o nacionalnoj integraciji, pogodna, da se upravo zakoči revolucionarna klasna borba. Proletarijatu se namjenjuje uloga konzerviranja starog poretka, a ne uloga njegove revolucionarne izmjene. I takva, tobože nova orijentacija pokazuje, da njemačka socijaldemokracija nije iskoristila historijska saznanja ni poslije 1933, da bi izašla iz svojih tijesnih buržoasko-nacionalnih okvira.

Juraj Kolaković

J. H A E S A E R T, SOCIOLOGIE GÉNÉRALE.

Éditions Érasme, Bruxelles-Paris, 1956, str. 509.

Za razliku od drugih sociologa na Zapadu, koji zbog mnoštva problema, što iskrsavaju na brojnim područjima sociologije, gube osjećaj za cjelinu, J. H a e s a e r t, profesor univerziteta u Gandu, u svojem je djelu dao cjelovit sistem sociologije. Prema tome je i na tom području pokušao sistematski rasporediti naučne tekovine, kao što je to pred nekoliko godina uradio na području prava u djelu *Théorie générale du Droit* (1948).

Knjiga je podijeljena tako, da poslije uvodnih napomena slijede: *Sociologija*, sam uvod — *Zajednica*, prvi dio — *Statika*, drugi dio — *Dinamika*, treći dio — *Mehanika*, a završava poglavljem o *Dizergiji*.

U uvodnim napomenama, pisac iznosi svoje mišljenje o odnosu između sociologije i drugih društvenih nauka i smatra, da sociologija »istražuje opći i koristan aspekt uzajamnih odnosa, koji povezuju aktivnost ljudi u kontaktu s drugim ljudima« (str. 6). Ali on je tom predmetu sociologije dao subjektivističko-voluntaristički sadržaj, kada, izlažući svoje »radne hipoteze« smatra, da je polazna točka sociologije »poznavanje čovjeka« i da je društvo »izrađevina (fabricat), što ga ljudi pokreću da zadovolje svoje potrebe« (7). On nadalje smatra, da individuum svojim rođenjem dobiva osnovne sklonosti, koje su »svuda i uvijek iste«, a da se one razvijaju i razlikuju prema uvjetima okoline i duhovnih dostignuća. Ističući, da se taj proces odvija u okviru »kolektivnih osobina, zbir kojih predstavlja način posto-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB